

POMPOR ZOLTÁN

Az emlékek ereje

Lázár Ervin: *A fehér tigris*, *A Franka cirkusz*

Lázár Ervin-életművet gondozó Osiris Kiadó a szerző munkáiból összeállított második sorozatának legújabb köteteként *A fehér tigris* című kisregényt és *A Franka cirkusz* rádiójátékait szerkesztette közös könyvbe. Vajon mi lehetett az oka a közös fedél alá telepítésnek? Megközelíthetjük a kérdést nagyon racionálisan: egyik rész sem olyan terjedelmű, hogy érdemes lett volna külön kiadni. Természetesen létezhet ennél filozofikusabb magyarázat is: mindkét szöveg társtalán Lázár Ervin életművében, sem előtte, sem azóta nem írt (felőtt) regényt vagy rádiójátékot, ráadásul közel ugyanakkor – a szerző munkásságának elején, a hetvenes években – keletkezett az írások többsége. Mindezek ellenére nagyon különböző a két rész, míg *A Franka cirkusz* rádiójátékai a múlt és az emlékezés lehetőségeit boncolgatják, addig *A fehér tigrisben* Makos Gábor sorsán keresztül az ember szabadságvágyának és döntései felelősségének problémájával szembesülhetünk.

A XX. század hatvanas éveiben fellépő írónemzedék a hagyományos epikus formákon túllépve új elbeszélő formákkal kísérletezett. Ennek a hagyományos formákat átalakító irodalmi hullámnak eredményeként Lázár Ervin is szakít korai szociografikus ihletettségű realista elbeszéléseivel, és a mesék világát idéző mágikus realizmus felé fordul. A rádiójátékokban és a kisregényben ennek a realizmus-sal leszámoló, a fantasztikust játékba hozó írásmódnak lenyomatait fedezhetjük fel.

A megközelítési mód tehát változik, a téma azonban változatlan marad: Lázár Ervin hősei sorsán keresztül az egyén múltjának és jelenének összebékíthetőségét beszéli el. Történeteinek fiatal szereplői a falu világából érkeznek, és annak szilárd, hagyományokba rögzített erkölcsiségéből építik fel saját moráljukat. A faluból a városba kerülve ezt az otthon megtapasztalt erkölcsöt igyekeznek prófétai lelkülettel a morálisan alacsonyabb rendűnek vélt közeg számára közvetíteni. Soruk eleve kudarcra van ítélve, hiszen maguk képtelenek beilleszkedni a nagyvárosi közegbe, ugyanakkor a városi ember sem képes megváltozni és elhagyni felszínes értékeit.

Ezeknek a prófétai lelkületű hősöknek legtöbbször nevük sincsen, múltjuk is a homályba vész, mintha ez is azt jelezné, hogy nem a személy a fontos, hanem az általa képviselt értékrend. Külön csoportot képeznek a nagyvárosi elbeszélésekben belül az Illés Ézsaiás-történetek, melyekben a prófétai nevű és hevületű hős életének mozzanatait végigkövetve a küldetés kudarcával szembesülhetünk.¹ Illés Ézsaiás a *Rozmaring* című novella végén a való világ elől az emlékeiből felépülő biztonságos múltba menekül. A reálisba behatol a fantasztikus, megváltoztatva ezzel a szöveg játékszabályait, ez pedig lehetőséget ad egy olyan alternatív múlt

megalkotására, mely végső soron az emlékező saját, biztonságos, de mégiscsak elképzelt múltjává válhat.

A 2005-ben újra kiadott gyűjteményt sokféle olvasási stratégiával lehetne megközelíteni, jelen dolgozatban a korai Lázár Ervin-i elbeszélések kontextusában olvasva a szövegeket, azokat a motívumokat emelem ki és elemzem, amelyek arról árulkodnak, hogy a hetvenes évek elején íródott művekben Lázár Ervin ugyanazokat a témákat (a képzelet és a valóság viszonya, az emlékezés megelevenítő ereje, a különleges ember különállósága, a múlt és a jelen szembenállása) járta körül csupán a megfogalmazás módja változott; azt a korszakot melyet nagyon találóan maga a szerző így jellemzett egy interjúban: „Amikor aztán, elegendő idő múltán, talán már kellő távlatlalt szerettem volna megírni »világvégi« Rácegrespusztának a történetét, először bizony bele-beletörött a bicskám.”²

AZ EMLÉKEK KÍSÉRTENEK – A MÚLTIDÉZÉS MÓDOZATAI
A FRANKA CIRKUSZ RÁDIÓJÁTÉKAIBAN

Lázár Ervin *A Franka cirkusz*³ című rádiójáték-gyűjteményének egyes rabjai az 1970-es évek közepétől a '80-as évek végéig keletkeztek. A gyűjteményes kiadás először 1990-ben jelent meg, azonban különösebb kritikai visszhangot nem váltott ki. Megyeri Dávid az *Új Írás* 1991/3-ik számában írt alig több mint egyoldalas ismertetésében méltatja Lázár Ervin rádiójátékait. Nyugtalanítónak, rólunk (a hallgatóról, az olvasóról) szólónak tartja a szövegeket, azonban azok mélyebb értelmezésére nem vállalkozik, megmarad a szocialista rendszer bírálatának szintjén.

A rádiójátékok új kifejezési formaként jelentkeznek Lázár Ervin elbeszélőművészetében, ugyanakkor *A Franka Cirkusz* hangjátékai csakúgy, mint az *Illés Ézsaiás*-novellák vagy a *Csillagmajor* elbeszélései, a múlt megírásának vagy éppen megírhatatlanságának kérdéseire is keresik a választ. Így aztán ezek a rádiójátékok többek a kifejezés mód keresésének dokumentumainál, mindegyik történetben ott van nyugtalanító elemként a feldolgozatlan múlt, az emlékek, melyek nem hagyják nyugodni a hőst.

Az emlékek megőrzésére, a múlt feldolgozására tett kísérletekként is olvashatjuk a rádiójátékokat. Ezt az olvasatot támasztja alá a szövegeket jellemző narratív struktúra: a jelen időben játszódó párbeszédből rajzolódik ki egyfelől a szereplők személyisége, másfelől a köztük levő konfliktus. A jelen idejű történet azonban rendre megszakítják a múlt idejű események, amikor – legtöbbször a főhős – visszaemlékszik egy-egy olyan momentumra, amely a konfliktus eredetére vagy a beszélő jelenének alakulására hatással volt. A múlt az emlékek ideje, a múltból feltörő emlékek magyarázzák, kiegészítik a jelent, ugyanakkor az sem mellékes, hogy miként viszonyul a hős az emlékekhez: legtöbbször elfojtani igyekszik azokat, úgy tűnik a válságba került hősnek könnyebb menekülni előlük, mint szembe nézni velük.

A Franka cirkusz majd' minden történetében megtalálható az emlékezés aktusa, és az emlékező, aki képes megteremteni emlékfoszlányaiból egy olyan szubjektív,

saját múltat, melyet az emlékező környezetében élők képtelenek elhinni. Két síkon épül fel tehát az emlékezés: egyfelől az emlékező síkján, másfelől a vele kapcsolatba kerülő és a múltat látszólag ugyanolyan jól ismerő szereplőkén. A két múlt közül az olvasó feladata eldönteni, melyiket fogadja el hitelesnek. Az emlékezők múltja azért fogadható be nehezebben, mert túl sok benne az irracionális elem, ez az emlékezői múlt a hétköznapi emlékeket fantasztikummal színezi át.

Az emlékező múltjával szembesülő hősnek választania kell, akar-e úgy emlékezni, ahogy az emlékező, vagy inkább saját emlékeinek hisz, és végképp elfojtja a múltat. A *Lenn a kútban* és a *Capriccio* témája az emlékek elfojtása és ennek következményei. A *Krimi*, az *Utazás a vörös lovon* és az *Ó, be szép az élet s minden más madár* ezzel szemben az emlékezés diadaláról szól, a hit a múltból megépíthető fiktív valóságban képes legyőzni a jelen hitetlenkedését. Az emlékezés bizonytalansága ebben az esetben nem bizonytalanítja el a hőst, hanem egy alternatív múlt megteremtésére sarkallja, az emlékek legitimációja pedig azáltal válik teljessé, hogy a képzelet teremtette múlt megelevenedik.

AZ ELFOJTOTT MÚLT

A *Csillagmajorból* ismert A kút című elbeszélés alapgondolata megegyezik a *Lenn a kútban* című rádiójátékéval. A történet két szereplője a pusztai világ elmúlásába beletörődni nem képes anya (Bödörné) és a városban élő fia (Feri). A *Lenn a kútban* emlékezője az anya, az emlékek sorával szembesülő hős pedig Feri, aki elhárítja magától a – számára elfogadhatatlan, túlságosan irracionálisnak tűnő – múltból kirajzolódó apa képét, szinte menekül pusztai múltja elől, fél szembenézni vele: „Azt beszélük, hogy maga azért nem költözik el erről a rohadt pusztáról, mert visszavárja apánkat. Mindenki tudja, hogy apánk meghalt” (238). Úgy tűnik, hogy a városba költözött fiú sikeresen lezárta a múltat, magabiztos többséggel utalja az irrealitás világába az anya emlékeit.

Míg Feri világa a jelen, addig Bödörné, akárcsak az emlékezetében élő, rég beomlott kút, a múltba vesző világ és a hozzá kapcsolódó értékrend szimbólumává válik. A kutat még a hős apja (Bödör) ásta, aki az államosítás idején saját gazdaságot akart létrehozni. Később a kút lett a rendszerrel szembeni ellenállás helye: „Aznap fogta magát, lement a kútba azt mondta, amíg el nem ismerik, hogy ez a föld az övé, nem jön ki” (254). A kút végül beszakadt, és Bödör a kútban lelte halálát. Elvesztését azonban Bödörné nem tudja feldolgozni, élőnek gondolja, hallani véli a hangját. Az asszony emlékezetében életben tartott világ Feri számára is életre kelhetne, nem kellene mást tennie, csak meghallani a föld alól felhangzó zenét. A férfi azonban nem akarja meghallani a hangokat, a pusztai múlt számára végleg lezárult.

A szövegben az anya-fiú párbeszédet átszövik az asszony emlékei, az általa felidézett párbeszédnek képesek megeleveníteni a múltat, a fiú szilárd ellenállását pedig megingatja a múltat megidéző emlékezés. Végül elkíséri az asszonyt az egykori kút helyéhez, ahol – a szerzői instrukcióknak megfelelően – egyre hangosabb

zene hallatszik, Feri azonban újra, ezúttal véglegesen meggyőzi magát arról, hogy a föld alól hallatszódó hangok nem is léteznek: „(Ő is ordít a zene miatt.) Csönd van itt anyám, csönd!” (257).

A kútmotívum Lázár Ervin egyik elbeszélésében is kulcsszerepet kap: a bolond kútásó a föld helyett egy idő után az eget kezdi ostromolni csákányával, hogy elhozza az embereknek a fényt. A *Lenn a kútban* és *A bolond kútásó*⁴ látszólag ellenirányú (mélység és magasság) cselekménye mégis ugyanabba az irányba mutat: kifelé a világból. Mindkét kútásónak az álmait az értetlen – a magasabb rendű csodára süket és vak – közeg teszi elérhetetlenné, és mivel más lehetőségük nem marad: mindketten kiíródnak a valóságból egy fantasztikus dimenzióba, ahonnan a (múltra) figyelmes szemlélő számára még hallatszik a hangjuk. „A kúton megsohasem látott fényesség ereszkedett a földre, a rét füvei ragyogtak, mint a smaragdok” (337) – olvassuk *A bolond kútásó*ban.

A *Capriccio* Drinóczi, hasonlóan Ferihez, Lázár Ervin azon hősei közül való, akik a falu (a puszta) világából a városba kerültek, és ott próbálják meglelni helyüket. Különbőség azonban a két rádiójáték hőse között, hogy míg Feri már leszámolt múltjával, és szinte el is feledte azt, addig a *Capriccio*ban a múlt értékeinek megmenthetősége kerül a középpontba. Drinóczi Illés Ézsaiáshoz hasonlóan küldetéses ember, ám feladatát az általa és a városlakók által képviselt értékrend összeegyeztethetlensége miatt nem képes elvégezni. Mintha csak a „próféta” gondolatait olvasnánk újra: „Miért éppen azt a lányt kellett megszeretnem? Tudhattam volna, hogy semmi köze hozzám... Vagy éppen azért szerettem meg? Mert átkozott kisebbségi érzés fogott el tőlük... amikor megláttam a bútorait, a képeiket, amikor meghallottam a hangjukat... Mert azt hittem, hogy valamiből végzetesen kimaradtam... [...] Nekem nem sikerült, nekem a koponyám tört bele, folyik az agyvelőm a megváltandó világ hülye, vigyorgó arcán” (227). A nagy vállalás, a város megmentése nem sikerül, Drinóczi tragédiája, hogy sehogy sem leli azt az egy mondatot, amivel megváltoztathatná a körülötte levő világot, és amikor végül megleli, mindenki örültnek gondolja.

A *Capriccio* hőse maga lesz az emlékező, aki súlyos teherként hordja a múlt titkát egy olyan világban, amelyik arra bátorítja, hogy feledje el múltját, illeszkedjen be, ám ez az integráció csak identitása és emlékei elvesztésével valósulhat meg. A menedéket kereső hős az emlékezés múltidéző szorításából az alkoholba menekül, sikertelen beilleszkedési kísérletét a múltból folyamatosan feltörő emlékek meghiúsítják.

Egy dolog tartja még benne a reményt, a múlt hangjai és az emlékek. Drinóczi retteg attól, hogy elmúlnak a hangok, és elmúlásukkal a múlt is semmivé foszlik. Ezért győzködi az apját, hogy emlékezzen, ezáltal hitelesítse az ő emlékezését is:

„DRINÓCZI APJA: Nem, nem emlékszem.

DRINÓCZI: Hát akkor mire emlékszik az ember? Miket rostál ki az emlékezet?” (215).

A *Lenn kútban* végén a múlt hangjai a föld alól törtek fel, Feri számára viszont a tényleges és a szimbolikus elföldelés az emlékek elvesztését eredményezte. Az

emlékek elhalkulását a *Capriccióban* a víz alá merülés képével érzékelteti a szerző. Ahogyan a föld alatt, úgy a vízben sem hallhatók a hangok. „Anyám is... látja, anyám is... mintha egy mély tó fenekén ült volna... Nem jutottak el hozzá a hangok... miért hagyta anyámat a tó fenekén ülni?... Most én is itt ülök a tó fenekén... de azért a hangok... még hallok hangokat” (222).

A MŰLT VALÓSÁGGÁ VÁLIK

Az emlékezés múltörző volta a hit által világteremtéssé nemesedhet. Az 1975-ben íródott *Krimi* kapcsolható egyfelől a már korábban példaként említett *Illés Ézsaiás*-történetekhez (a tisztaság, a szabadságvágy és az emlékezés egy elveszett világra motívumok miatt) másfelől, a cirkuszmotívum kapcsán rokon *A bűvészel* és *A kisleány meg az oroszlanokkal*, illetve a *Csillagmajor Trapézával*.

A *Krimi* hőse (Férfi) egy gyilkossági ügyben nyomoz, azonban a szemtanúkkal történő beszélgetés nyomán az eredetileg rábízott ügy helyett egy másik, a múlt homályába vesző rejtély szálait kezdi kibogozni. A Férfi a jelenből szölongatja az emlékek világába zárt szerelmeseket Kerim Jadét és Jodót, akikhez, úgy tűnik, minden szereplőnek van valamilyen köze. A halott Gyurcsányi anyja, Gyurcsányiné és a vasúti büfében dolgozó nő háromféleképpen mondja újra a két szerelmes történetét, rávetítve Jodo alakjára saját múltbeli énjüket. Elbeszéléseikben Kerim Jade válik a lehetőségek férjijává, helyette azonban a valóságban egy kevésbé jelentőségteljes társsal kell megosztaniuk zsákutcába futott életüket. A büfésnő történetében ezt olvashatjuk: „Jodo sokszor látta már, de soha ügyet sem vetett rá. És Kerim Jade nézte őt. És Jodo észrevette, hogy fénylik Kerim Jade arca, hogy mint két gyémánt világít a szeme. Lúdbőrös lett a teste az örömtől. Odament Kerim Jade asztalához, melléje ült. És Kerim Jade akkor azt mondta: Miért csinálja ezt? Maga egy tiszta ember! Érti! Tiszta ember! Jodo akkor azt érezte, hogy kutyája tudna lenni ennek az embernek, hogy a kisujja egyetlen ízéért az életét adná” (195). Ezt a motívumot, majdhogynem szó szerint, megtalálhatjuk a hat évvel korábban, 1969-ben kiadott *Egy lapát szén Nellikének* kötet címadó novellájában, csupán a perspektíva cserélődik meg: ott Ézsaiás mondja magáról, itt pedig a megmentésre vágyó nő a férfiről, hogy tiszta.

Kerim Jade alakja más tekintetben is rokon a kerek arcú Illés Ézsaiással, annak tisztaságát, makulátlan erkölcsi fölényét örökölte; azonban míg a novellák prófétája teljes testi valójában veszi fel a harcot a nagyváros morális értéktelenségével, addig Kerim Jade alakja már csak a múltban él, az emlékezők által megidézhető ugyan, de sokkal közelebb áll egy (ark)angyalhoz, mint egy emberhez.

A tökéletes szerelem a nők tökéletlensége miatt nem tud beteljesülni: rosszul döntenek, nem képesek elkötelezni magukat a tiszta férfi mellett, aki fogyatékoságuk miatt le is mond róluk, bukásuk így szükségszerű következménye döntésképtelenségüknek. *A Franka cirkusz* – mindhárom történetben ide kerül Jodo, itt várja boldogtalanul Kerim Jadét – a kudarcba fordult élet metaforája lesz: a (nagyvárosi) „cirkusz” zárt világa nem engedi szabadon a jobb sorsra érdemes

Jodót. Jodo szabadulására egészen addig remény sincs, amíg Kerim Jade újra rá nem talál. A Férfi nyomozása során ébred rá arra, hogy ő is ugyanazt az elveszett illúziót (emléket) kergeti, melyet beszélgetőtársai felidéznek. Elkeseredettségében szinte követeli Gyurcsányinétól: „Nagyon kérem, ha tud valamit róluk, ne hallgassa el. Számomra nagyon fontos lenne. Meg a világ számára is. Ez a két ember nagyon szereti egymást. Nagyon tiszta, erős szerelemmel. Nekünk talán már furcsa ez a szerelem, talán hihetetlen. Éppen ezért valahogy meg kellene oldanunk, valahogy segíteni kellene nekik. Mindenképpen találkozniuk kell” (200).

A hangjáték férfi szereplői a hitetlen elutasítás álláspontjáról ítélik meg mind az asszonyok emlékező képzetét, mind pedig a Férfi elszánt, számukra értelmetlen igazságkeresését. Míg a nők lelkük mélyére lenyúlva idézik meg az elfojtott múlt részleteit, addig a férfiak hideg józanságú kijelentéseiben a rideg jelen cseng vissza: „Már megint miféle marhaságokat fecsegsz itt! Uram, egy szavát se higgye” (196).

Lázár Ervin *Krimije* nagyon keskeny határon egyensúlyozik, a valóság és a fantasztikum határmezsgyéjén át-átlép egyikből a másikba. A nők által megidézett szerelmet keresve a Férfi is belekerül Kerim Jade és Jodo kitalált történetébe, melyet maga próbál valósággá változtatni: „Azt hiszi nem tudjuk, hogy ki firkálta tele a falakat ezzel a Kerim Jadéval!” (208) – leplezi le a Férfi tettét főnöke. A képzelet és a valóság a történet végén mégis összeér: megtalálják a mocsárban a cirku-szi kocsi s benne Jodo holttestét. Az olvasóval együtt pedig a Főnök is bizonyosságot nyer: a „nem létezik” mégis létezhet. A korábban elemzett hangjátékokhoz képest a *Krimi* végkicsengése – talán éppen a krimi műfaji jellemzői okán – pozitív, az emlékek által megidézett múlt valósággá válik, a fantasztikum győz a realitás felett.

Ez a valóság és a képzelet elemeit elegyítő írásmód, melyet mágikus realistának is neveznek, egy időben jelenik meg a Lázár Ervin rádiójátékaiban és novelláiban. A *Krimi* után egy évvel íródott *Utazás vörös lovonban* valamint az *Ó, be szép az élet...*-ben a mágikus realista írásmód mellett egy másik, Lázár Ervin elbeszéléseiből ismert jelenség is megfigyelhető: a képzelet korlátlan világteremtő ereje, mely hasonlít a gyermek fantasztikus gondolkodásához. A *Tuvudsz ivígy?*⁵ mesés, felnőtt-gyermek elbeszélései párhuzamba állíthatók a mágikus realizmus által működtetett rádiójátékokkal. Az *Utazás vörös lovon* előzménye a *Buddha szomorú* kötetben 1973-ban megjelent *Stregovác. A Franka cirkuszbán* az emlékezet és a múlt megidézésének perspektívájából olvasva új megfigyeléseket is tehetünk az ismert történetről.

A rádiójátékban a múltból hirtelen megjelenő Vendég tölti be az emlékező szerepét, a megidézett közös emlékek és a – gyermekkor világához köthető – játékos gondolkodás segítségével feléleszti barátjában is a múlt elveszettnek hitt értékei iránti vágyakozást. A Feleség és a Vendég másként ismeri a Férjet, előbbi a jelen felől látja a mozdíthatatlan, vaskos, munkájába temetkező férjét, míg a Vendég a férfi múltját is ismeri, ezért esélye van kimenteni az emlékekbe temetkező barátját a hétköznapi világából: „Mindig is tudott nevetni. A szívével is.

Ahogy kevesek” (310). A felidézett közös emlékek és a közös játék menedéket jelent a jelen sivárságával szemben, a Vendég és a Férj közös múltjából valóság épül a jelenben. A Vendég fantáziajátékába csak a gyerekek és a Férj képesek bekapcsolódni, a feleség elutasítja a kitalálnak vélt Stregovácot, aki végül tényleg megjelenik, és magával viszi a két férfit és a gyerekeket, a képzeletre vak feleség pedig képtelen velük tartani.

A különös című *Ó, be szép az élet s minden más madár!*-ban – mely később a *Kisangyal* novellái között *Lentipenti Kauszko és Passzerputh Limadogon* címmel jelenik meg újra – annak lehetünk tanúi, hogyan születhetnek meg mégis a meg nem írt szereplők nyomására a meg nem írt történetek. A múltból előkerülő különös nevű teremtmények számon kérik az írón sorstalanságukat: „Ne prédikáljon! Írjon meg bennünket!” (302). A rádiójáték játékos története önmagában is szórakoztató, azonban a csattanója mélyebb elgondolkodásra készíti az elemzőt: az Író végül úgy dönt, hogy enged a meg nem írt szereplők unszolásának, és megírja őket. „Ó, be szép az élet s minden más madár!... Ezt most azonnal megírom” (306).

A hagyományos elbeszélésmódot ebben a rádiójátékban Lázár Ervin a metafikció felé tágitja, azaz a szöveg megírásának körülményeit és az ehhez kapcsolódó játékban rejlő lehetőségeket problematizálja. Hasonló jelenségre figyelhetünk fel a *Szárnyas emberem*⁶ című elbeszélésében, mely így kezdődik: „Írni szenvedés. Hát még rosszat írni! Amikor a vad gyötrelmek, nekifeszülések, fogcsikorgatások után elkészült írás bandzsítva rávigyorog az emberre. Mit vigyorog?! Röhög!” (258).

A metafikatív történetmondás lényege, hogy az író-narrátor kilépve a történetmesélői szerepből magára az írás aktusára reflektál. Az *Ó, be szép az élet...*-ben alkalmazott metafikatív technika szétfeszíti a történet kereteit, Balcsik-Tamás Kingát idézve „a metafikció alapvető meghatározója az, hogy párhuzamosan teremt fikciót és tudósít a fikció megalkotásáról”.⁷ A metafikció segítségével a történettel szemben az adott műben az aktuális szöveg megírása kerül előtérbe, ezáltal a szöveg legalapvetőbb problematikus aspektusává válik.

Ilyen értelemben metafikatívnek tekinthetjük Lázár Ervin későbbi szövegei közül a *Foci* („mint egy mélytengeri bűvár kiemelkedem a munkából”, „kicseleznek a betűk”) vagy a *Múzsza* című novellát is („Most aztán nagy bajban vagyok. Írnom kellene”), továbbá idetartoznak azok a történetek, melyeket az elbeszélő a gyermekkel közösen hoz létre úgy, hogy közben reflektál a szöveg létrejöttének folyamatára.

Ez a narratív játék az *Ó, be szép az élet...*-ben végül történetet eredményez. Ehhez azonban az is kell, hogy az Író emlékezni akarjon, és belássa, a múltból feltűnő meg nem írt történetek érdemesek az emlékezésre.

A *Franka cirkusz* hangjátékaiban egy olyan kétpólusú világ képe bontakozik ki, melyben a szereplőknek emlékeikhez fűződő viszonya lesz a választóvonal. Az emlékezők és az emlékezni akarók keresik a múlt hangjait, a múlttal végképp leszámolókat igyekeznek elfojtani magukban a múlt emlékezésre hívó szavát. A rádiójátékok világában az emlékezni képes szereplők lesznek a valódi értékek hordozói, velük szemben állnak a „józan-megfontolt-fantáziátlanok, a higgadt-infantilisok”.⁸

Megyeri Dávidot idézve: ezek a hangjátékok „szólnak az egyén belső függetlenségének szükségességéről, szólnak a szabadságvágyról [...] Talán a lélekről?”⁹ A függetlenség és a kötelesség közötti választás kerül mérlegre Lázár Ervin egyetlen kisregényében, *A fehér tigris*ben.

HÉTKÖZNAPI ÁLHÓS, FANTASZTIKUS SEGÍTŐTÁRS
– A FEHÉR TIGRIS

*A fehér tigris*¹⁰ Lázár Ervin 1971-ben írta, párhuzamosan *A Franka cirkusz* rádiójátékaival és az *Egy lapát szén Nellikének* nagyvárosi elbeszéléseivel, az *Illés Ézsaiás*-történetekkel. A város és a vidék oppozíciója, a közösséggel szemben álló, magányos hős különleges volta, a hős alakjához kapcsolódó – szimbolikus jelentéssel bíró – fehér szín, valamint a hős és a körülötte levő nők kapcsolata mind-mind rokonítják *A fehér tigris* világát a nagyvárosi történetekkel. Kemsei István a kisregényt elemezve így ír erről a hasonlóságról: „Nagyjából ilyen élete lehetne a novellákon túli novellában Illés Ézsaiásnak is [...] azzal a különbséggel, hogy Makos Gábornak még annyi múltja, magával cipelt erkölcsi hagyománya sincs, mint Ézsaiásnak.”¹¹ Kemsei kijelentésével annyiban mindenképpen vitatkoznom kell, hogy Illés Ézsaiás személyiségének több rokonszenves vonása van, mint *A fehér tigris* központi alakjának, Makos Gábornak. Ráadásul Illés Ézsaiás sohasem érte el azt a létállapotot, hogy otthonának tekintse a várost, és beletörődjön a sorsába. Makos Gábor életútja jobban hasonlít a *Lenn a kútban* Ferijéhez, aki békét köt a várossal, és elfojtja magában a múlt hangjait.

Hajdú Lívia a regény értelmezéséhez Propp strukturális mese (szüzsé)elemzését hívta segítségül, amikor a mese morfológiai jegyeit kereste *A fehér tigris*ben.¹² Természetesen lehetséges meseként is olvasni a történetet, hiszen számos olyan motívum fellelhető a szövegben, mely rokonságot mutat a mesével. Jelen dolgozatban azonban a szöveg szoros olvasata helyett a korai elbeszélések és rádiójátékok kontextusában vizsgálom a kisregényt, különös tekintettel arra az útra, melyet a főszereplő, Makos Gábor bejár, míg végül álhósszé, álprófétává válik. A szöveg elemzéséhez a fentebb említett Hajdú Lívia-tanulmány mellett Csíkvári Gábornak a hetvenes évek regényeit – köztük *A fehér tigris*t – elemző könyvében találtam olyan szempontokat, melyek termékenyítőleg hatottak elemzésem megírására.

Lázár Ervin hangkeresésének folyamatában *A fehér tigris* különleges állomást képvisel, a fentebb felsorolt ismérvek miatt beleillik a falu-város oppozíciót megíró történetek sorába, mégsem tekinthető az *Illés Ézsaiás*-történet szerves folytatásának. Makos Gábor személyében a prófétai küldetésével azonosulni nem tudó, küldetését nem értő „álpróféta” alakját rajzolja meg Lázár Ervin.

Akárcsak Illés Ézsaiás Makos Gábor múltjának is csak néhány szeletét ismerjük meg a róla szóló elbeszélésből. Nem tudjuk Makosról, hogy vannak-e szülei, foglalkozásáról is csak akkor értesülünk, amikor a történet vége felé visszatér a hivatalba, hogy újra megszokott életét élje, mely a kezdetektől fogva végtelenül mo-

noton, egyhangú. Hivatali munkáját egy sajátos szokással teszi még átlagosabbá: „mindennap pontosan délben bement a szállodához tartozó kávéházba” (7). Makos Gábor átlagossága akár megnyugtató is lehetne, sorsa példaértékűvé, szimbolikussá válhatna, olyanná, mint az átlagos nevű népmesei hősöké, csakhogy ehhez a mindennapisághoz az ő esetében nem társulnak olyan személyiségvonások, melyek ténylegesen példát adhatnak a sorsával azonosulni vágyó olvasónak.

Makos magányosan éli életét a városban, és ez a magány kapcsolataira is rányomja bélyegét: mindvégig vendég marad egy idegen közegben. Egyetlen szorosabbnak tűnő emberi kapcsolata menyasszonyához, Szolga Erzsébethez köti, akivel a történet kezdete előtt másfél évvel ismerkedik meg, ám amikor Makos a városba kerül, el kell válniuk. A városban albérletben lakik, ez ugyanúgy az ideiglenesség látszatát kelti, mint Illés Ézsaiás esetében. Csakhogy Illés Ézsaiással ellentétben Makos Gábor képes beletörődni sorsába, szinte megszereti a várost. Erre utal az a jelenet, amikor el kell hagynia a megszokott közeget – s ezzel együtt megrögzött szokásait is –, hogy a hegyek közt folytassa életét menyasszonyával és a tigrissel: „Az erdőben? – kérdezte riadtan Makos Gábor, s egyszerre úgy érezte, valami nagyon fontostól fosztják meg, ha el kell hagynia a várost” (67).

A népmeséhez hasonlóan *A fehér tigris*-ben is az határozza meg a karakter hőssé válását, hogy a kritikus helyzetekben helyesen vagy helytelenül dönt, egyáltalán képes-e meglátni ezeket a (sors)fordulópontokat. Makos Gábornak ugyanúgy esélye van hőssé válni, és győztesen elhagyni a várost, mint ahogy az megadatott Illés Ézsaiásnak, ráadásul segítőtársa is akad, nem is egy: egyfelől a különleges fehér tigris szegődik mellé, másfelől hűséges szerelme, a beszédes nevű Szolga Erzsébet tart ki mellette, és viseli gondját majdnem a történet végéig. Mesés-valóságos segítőtársait azonban – ellentétben a varázsmesei hősökkel – Makos nem érdemli ki, mindketten szinte a semmiből előbukkanva vállalkoznak arra, hogy segítsék a hőst küldetésében. A tigris földöntúli tulajdonságai (nem eszik, nem iszik, szikrázóan fehér színű, nincs szaga, golyó nem fogja) a mesék túlvilági segítőihez (táltosokhoz) teszik hasonlatossá, csupán a „Mit parancsolsz, édes gazdám?” kérdés hiányzik. Szolga Erzsébet ugyanakkor nagyon is földi lény, a mesék evilági segítőinek minden jellemvonásával felruházva: sebesüléséből felápolja Makost, követi erdei magányába, szolgálai alázattal tűri szeszélyeit.

Illés Ézsaiást magányos küzdelmében nem segítik földöntúli társak. Szilárd, múltja értékeiből táplálkozó erkölcsére támaszkodva kell helyt állnia a városban. Makos Gábor viszont már képtelen meghallani a múlt hangjait, ezzel együtt elvesztette azt a stabil morális hátteret, melynek segítségével hősként tudna viselkedni. Ennek az értékrendnek a híján képtelen helyesen dönteni, hiába jön a mesés segítőtárs, nem tudja jól használni, mert nem tud magának küldetést találni, nem érti, mi lenne a feladata.

Míg Illés Ézsaiás vállalja küldetését, és az emberek közé vágyik, hogy megmentse őket, Makos Gábor képtelen megmaradni az emberek között, mert félnek a tigrisétől. Az ajándékba kapott segítőtárs nem hasznára, hanem kárára lesz. Céltalanságát jól mutatja, hogy nem tesz fel kérdéseket, nem kutatja, hogy va-

jon mi az oka annak, hogy a tigris őt választotta, nem próbál meg feladatot találni magának. Előbb ellenkezik, majd később szép lassan beletörődik a tigris jelenlétébe.

A történet fordulópontja az erdei kunyhóban eltöltött időszak lesz. Látszólag itt sem történik más, mint az Attila utcai lakásban, bár rácsok nincsenek, Makos mégis fogoly: egyre inkább saját elméjének, kényszerképzetének fogja. „A tigrissel a nyomában bement a házba, magára kapta a felöltőjét, de már az előszobában tétova lett, bizonytalanul lépkedett a kapuig, s a kilincset már nem is fogta meg. Nem mintha Káptalan parancsa miatt nem merete volna elhagyni az udvart. A tilalom eszébe sem jutott. Csupán valami rossz előérzet kerítette hatalmába, valami olyasféle, hogy az erdő veszedelmeket rejt, a fák között nem lenne biztonságban” (73). Így aztán az erdei kunyhóban is csak pergeti napjait, igazi értelmet nem nyer, hogy van egy halhatatlan tigrise, és ott van mellette Szolga Erzsébet. Az első két boldog hét után a lány egyre többet hagyja magára a férfit. „Makos Gábor már Erzsébet távozása után tíz perccel nem érezte jól magát. Hosszan bámult ki az ablakon, majd céltalanul mászkálni kezdett a lakásban” (72). A látszólagos szabadságot rabsággként éli meg, és mivel nem tudja vágyait szavakba önteni, ijesztő szokásokat vesz föl: „automatikusan gyalogolni kezdett a ház körül, egymás után róva a köröket” (73).

Tüskés Tibor a regény elemzésében ezt írja: „eléggé megfejtetlen marad (illetve fölöslegesen ismétlődik) a révületben végzett gyaloglás motívuma”.¹³ Annak ellenére, hogy látszólag feleslegesen részletezi a regény a gyaloglást, mégis van valamiféle magyarázat erre a „motiválatlan” jelenségre. Hajdú Livia tanulmányában ezt írja Makos szokásáról: „a kerítés belső oldalára vont köröket a narrátor ismétlődő elbeszélésben mutatja be. [...] Mindez nagyon fontos része a fantasztikum kialakulásának, mivel Makos Gábor körözési mániájára egyetlenegyszer sem kapunk magyarázatot, sőt az is rejtély, hogy mi váltja ki a szokás megújulását.”¹⁴ Tény, hogy Makos gyaloglása az idő múlásával egyre összetettebb, a pótcselekvés jeleit mutató szokássá válik, ezzel együtt egyre jobban elidegeníti őt rémült társától: „együttélésük során első ízben tolakodónak érezte Szolga Erzsébetet, ehhez neki semmi köze, a gyalogút titok” (73).

Pillanatnyi remény a változásra akkor tűnik fel, amikor Makos Gábor látszólag megleli a tigris „célját”. Elvesztegetett lehetőségek jelennek meg előtte, mintha megszólalnának lelkében a múlt cselekvésre ösztökélő hangjai: „Makos Gábor most értette meg, hogy a melléje szegődött csodálatos állat kezdettől fogva valamilyen feladat teljesítésére szeretne utasítást kapni. Egy bizonyos feladatéra, de hogy mire, azt Makos Gábornak kell kitalálnia. Különösmód nem izgatta a férfit a rejtély, bármilyen pontosan értette is” (82). Jellemző ez az utolsó mondat Makos egész habitusára: a városi élet fásulttá tette, a nagy feladatok iránt közömbössé, ráadásul az erdei házban töltött időt sem tudta jól használni, képtelen volt megérteni, hogy azért vannak mellette a segítőtársak, hogy támogassák célja elérésében.

Csíkvári Gábor elemzésében ezt olvashatjuk Makos Gábor döntésképtelenségéről: „Makos nem akarja, nem tudja a kezébe adott különös erő célját és feladatát

megérteni és megfejtani. Megelégszik az erő tudatával, a hatalom elfogadásával. [...] E véletlenek sorozata valójában mulasztássorozat, igazi önmaga meg-megújuló keresésének földása.”¹⁵ Az erdőben eltöltött kegyelmi, érlelődési idő nem vált Makos hasznára. Nem tudta megismerni tigrisét, egyre távolabb került azoktól is, akik szerették. Képtelen belátni, hogy Szolga Erzsébet mennyit szenved furcsa szokásai miatt, arra is vak, hogy meglássa a hatalom által kijelölt felügyelő tiszt, Káptalan pálfordulását, azt amint a szemük láttára válik egyre együtt érzőbbé, „jobb emberé”.

Makos Gábor problémája látszólag akkor oldódik meg, amikor Bácski főerdész maga mellé veszi, és egész télen együtt járnak az erdőt, azonban egy szerencsétlen vadászat a főerdész állásának elvesztésébe kerül. A szabadság ígéletét sejtető séták ezután elmaradnak, Makos Gábor visszatér a kunyhóba, egyre komorabb, ellenségesebb lesz, nem akar látni senkit, újra gyalogolni kezd a ház körül. Ez a második körözés, azonban eltér a korábitól, olyan mintha az értelmetlen pótcselekvés közben keresné a megoldást, ez azonban csak látszat: egyre inkább magába fordul.

A férfi mélabús hangulatából ritkán tud kiszabadulni, ezen ritka alkalmak egyike, amikor megérzi, hogy a tigris erejének segítségével emberek sorsáról dönthet. Csíkvári Gábor már idézett elemzésében olvashatjuk: „E fiatalember általunk megismert élete nem ad semmi fogódzót, hogy megértsük, miért is dönt újra meg újra saját rossz tulajdonságai mellett. Mondhatni spekulatív e 'jellem' kifejlődése.”¹⁶ Az erdészházban Makos eddig ismeretlen jellemvonásai erősödnek fel: kiderül, hogy látszólagos tehetetlensége mögött nemcsak fásultsága rejtőzik, sokkal inkább önzése motiválja cselekedeteit, megkeseredettségében képtelen meglátni mások szenvedését, csak a saját sorsával törődik.

Ennek látszólag ellentmond, hogy Bácski állását elintézendő elmegy a városba: „mind Bácski, mind később Lestyán ügye, még inkább a Főnök megbuktatása sokáig elfödi a személyiség torzulását, ha mutatkoznak is aggasztó jelek”.¹⁷ Azonban tettének hátterében inkább saját kényelmes életének visszaszerzése áll, nem pedig egy magasabb erkölcsiség elérése sarkallja a jó cselekedetre. Úgy cselekszik, mintha hős lenne, egy ideig hősként is ünnepli a város, azonban hamarosan kiütözik igazi jelleme. A varázsmesei álhős elbitorolja a hős sikereit, Makos Gábor pontosan ugyanezt teszi, ám hamarosan rájönnek a városlakók is, hogy Makos sem különbözik az elűzött Főnöktől.

Makos bizonytalanságát, erkölcsi labilitását mutatja, hogy titokban hatalmat akar magának, ugyanakkor álszent módon nem vállalja a város vezetését. „Amíg a tigris létezik, úgyszólván ellenőrzés alatt áll mindenféle városi tanács. Akármilyen ellenőrzés. Ezt tudhatják. Ez nagyobb biztosíték, mint a személyem” (130). A regény utolsó fejezeteiben az első részek történései ismétlődnek meg, negatív előjellel: Makos visszatér munkahelyére, de főnök szeretne lenni, visszaköltözik az Attila utcai lakásba, de már nem érzik otthonosnak azt, Káptalan elveszti állását, és Makos segítségére szorul, végezetül pedig Makos Gábor visszatér a Sárkány szálló presszójába. Ez utóbbi momentummal kezdődik Makos és a tigris közös történetének legszomorúbb fejezete. „A hatalmi téboly fokozatosan, de gyorsan bontako-

zik ki, s ezzel párhuzamosan Makos elveszti minden erkölcsi megfontolását, emberi tartását. Az a tétova kontroll, amely az erdészházban még legalább bizonyos önmérsékletre készítette, mindinkább eltűnik, ereje és hatalma tudatában minden bűnt elkövet maga és a közösség ellen, ami elkövethető. Egyik bűn követi a másikat, a visszataszító kávéházi jelenet után a rossz választások szükségszerűségével halad a züllés legmélyebb bugyrai felé.”¹⁸ Csodás segítőtársa ettől az estétől kezdve folyamatosan veszít varázserejéből és fehér színéből. Az állat fájdalmas nyöszörgésétől és szürkülésétől Makos Gábort „csüggedés fogta el, elmulasztott nagy lehetőségek homályos bánata ülte meg, már csak felibül-harmadából mosta le az állat oldalát, azzal sem törődött, hogy a folt nem tűnt el teljesen, egy tenyérnyi darabon hamuszürke maradt a tigris oldala” (143). Makos Gábor képtelen tényleges változást véghez vinni a városlakók életében. A sikertelen küldetés következménye lesz, hogy a fantasztikum visszaalakul realitássá: a tigris elveszti fehér színét, bűdös szagú, sebezhető vadállattá válik.

A regény legtöbb elemzésében a fehér tigrist szimbólumként értelmezik a kritikusok. A tigris fantasztikus tulajdonságai és Makoshoz fűződő különleges viszonya mindenképpen kiemeli a történet referenciális rétegéből, és esélyt ad arra, hogy metaforaként kezeljük ezt a kivételes lényt.

A különleges adottságú tigris az első pillanattól fogva ellentéte Makosnak. Míg a férfi tompa tehetetlenséggel hártja el a körülötte kialakult felhajtást, a fehér tigris azonnal tette kész és cselekszik: „úgy állt meg az asztalnál, mintha valamilyen utasítást várna” (8). A cselekvés mindvégig az állat legfőbb jellemzője, és hogy mégsem tud annyi tettet végrehajtani, mint amennyire képes lenne, annak Makos benuháza és céltalansága az oka.

Kemsei István szerint a tigris „az emberi tisztaságnak, a tisztaságból eredő feladattudatnak, kötelességérzetnek a szimbóluma”.¹⁹ Ugyanakkor a tigris lehet a személyiség mélyén rejlő vagy ott kifejlődő ritka, kivételes tulajdonság, mely csak egy bizonyos célra alkalmas és használható. Egy másik értelmezésben ezt olvashatjuk: „(a fehér tigris) összetett jelkép: a tiszta emberség, az erkölcsi szilárdság, a töretlen akarat a kivételes adottságok jelképe. Olyan, mint a népmesék táltosa – azzal a különbséggel, hogy maga is változó lény, csodás tulajdonságai nem állandóak, csak a „legkisebb királyfival”, a kiválasztott társsal való egyesülésben teljesebben ki (vagy torzulnak el).²⁰

A tigris szimbolikus jelentésének megfejtésére a szövegben is találunk példát: „Csak elszomorodtam, akit én is szeretnék visszaölelni, az mindig valahogyan egy tigrisrel van összezárva” (21) – mondja Adrien, Makos főbérőjének lánya, aki titokban vonzalmat érez a férfi iránt. A nő szavai arra utalnak, hogy az az ember, aki egy tigrisrel van összezárva, valami nagyobb feladat véghezvitelére hivatott hős, akinek erkölcsi kötelessége szembeszállni a zsarnoki uralommal akkor is, ha az életébe kerül. Az ilyen embernek a maga tigrisével (küldetés, feladat) kell együtt élnie, hogy senki más ne közelíthessen hozzá; magányos forradalmárként a tigris segítségével kell felvennie a harcot az igazságtalansággal szemben, még akkor is, ha az életébe kerül. Van, aki képes vállalni a tigrisét, és így büszkén bu-

kik el („Dühöngő örült lett – haláláig össze volt zárva a tigrisével” [25]), de olyan is van, aki képtelen erre: „Minden férfit gyűlöltem, aki ugyanúgy megszenvedhetett volna a hitéért, mint ő, ugyanúgy nyomorékká és örültté válhatott volna – s ehelyett egészségesen és vidáman élt” (25).

A fehér tigris a lehetőségek lényge, benne manifesztálódnak a főhős személyiségének pozitív vonásai. Szőrénék színe indikátorként szolgál: ahogy Makos Gábor eltér a rászabott feladattól, úgy válik az állat természetfeletti lényből halandóvá. A tigrisben rejlő energiák nem realitások, sokkal inkább lehetőségek, mellyel élve a férfi és a tigris egylényegűvé válhat. Ez azonban csak a legritkább esetben valósul meg a történetben.

A fehér szín (a tigris, a téli erdő) mindenképpen központi szimbóluma a történetnek: „Az első hó mindig a békesség jelképe, még a nagyvárosokban is, ahol egykettőre mocsok, lucok lesz belőle...” (90). Az *Illés Ézsaiás*-novellákban a fehérhez a makulátlan erkölcsi tisztaság kapcsolódik. A *Búbos pacsirtában*²¹ olvashatjuk „Én tudom, hogy soha nem leszek romlott. Akármit csinálok, olyan vagyok, mint a kacsa, mondtam már neked [...] akármilyen piszkos pocstáékban virityöl, utána kimászik, megrázza magát, és hófehér. Én ilyen vagyok” (108). Mégis ez a fehérség a város mocskában besározódik: „Egy pötty van az arcodon – mondta a lány” (108). Ugyanígy mocskolódik be a tigris fehér bundája is a tragikus Sárkány presszóbeli ünnepelés után: „Hazafelé menet a latyakos utcán egy teherautó húzott el mellettük. A fölfröccsenő sár összepettyegtette őket, a tigris habfehér oldalára egy tenyérnyi folt kenődött” (142). A tigris fehérsége egyaránt jelent különlegességet, tisztaságot, ugyanakkor a fehér szín szimbolikájába beleérthetjük a békességet, szelídséget is. A tigris engedelmeskedik a gazdájának, csak akkor támad, ha parancsot kap rá.

A tigris lehetetlenné teszi az Makos Gábor számára az emberi kapcsolatokat. Ugyanígy képtelen Illés Ézsaiás az emberi kapcsolatokra, mivel olyan magas erkölcsi elvárásokkal közelít az emberekhez, amelyet csak kevesen tudnak beteljesíteni. Ilyen értelemben Illés Ézsaiás is tigrises ember, csakhogy éppen ellentéte Makosnak, ő képes vállalni küldetését, még ha kudarcra is van ítélve az. Makos Gábor szabadulni akar kiszabott feladatától, hogy újra az emberek között élhessen. Illés Ézsaiás is levetkőzne – ha tudná – a múltját, mert vágyik a kapcsolatokra. Mindkét vállalkozás eleve kudarcra van ítélve, ugyanakkor Ézsaiás történetében van feloldás, ezzel szemben Makos Gábortól úgy válunk el, hogy erkölcsileg képtelen magasabb szintre emelkedni, míg az *Illés Ézsaiás*-történetek végén a hős megtalálja a megoldást: úgy tér vissza múltjához, hogy erkölcsileg győztes marad.

Makos Gábor alakjában Lázár Ervin a hétköznapi ember különleges helyzetre adott válaszát példázza. Makos nem különleges ember, ráadásul lelkiismeretének hangjait is elfojtotta, így képtelen rátalálni az erkölcsi törvények által megszabott küldetésre, csupán azért érzi szűknek a számára kijelölt teret, mert a ráért feladat kényszerítő rabságában vergődik. Határozott erkölcsi rend nélkül hatalmával visszaél, elaljasul, pontosan azért, mert nincs meg benne az a prófétai tűz és szilárd morál, ami Illés Ézsaiás sajátja, és képtelen megtalálni a helyét, a feladatát:

„Amikor végre összefüggően emlékezett az estére, rossz érzései elmúltak, nem érzett lelkiismeret-furdalást” (142). „Nincs boldog mesei vége *A fehér tigris*nek, a hős elveszti segítőtársait, és elüldözik, mint az álhősöket szokták”²² – summázza Makos Gábor álhőssé válásának mesei útját Hajdú Lívia.

„Megváltottalak benneteket” – hangzik Makos Gábor elkeseredett kiáltása a regény végén. Ez a kijelentés párhuzamba állítható Illés Ézsaiás prófétai küldetésével, a *Capriccio* kudarcot vallott főszereplőjének elkeseredett kifakadásával, illetve a későbbi elbeszélések között olvasható *A város megmentése* hőséneke moráljával. A novellában az ördög által megkísértett főszereplő önzetlenségével szabadítja meg a várost a pusztulástól. Makos utolsó megszólalása azonban a történet ismeretében hiteltelen, hiszen nem a városlakók, hanem saját sorsának alakulása érdekelte mindvégig, még ekkor sem képes túllépni önző vágyain, saját érdekei és nem pedig egy magasabb értékrend felől olvassa a történeteket.

Azért lehetséges sikeresként értelmezni Illés Ézsaiás küldetését, mert ő tisztában van különleges voltából fakadó erényeivel és különbözőségével, Makos Gábor ezzel szemben nem képes elfogadni a tigrist, ritkán tudja jól „használni” materializálódott tehetségét. Az *Illés Ézsaiás*-történetek hőse próféta voltából adódóan magányos, társtalan képviselője egy magasabb minőségű értékrendnek. Kezdetben még vágyik a társaságra, és ezért képes ideig-óráig tartó kompromisszumok megkötésére is, ezért azonban túl nagy árat fizet: értékrendje összezavarodik, tiszta lelke „besározódik”, legvégül pedig be kell látnia, hogy az integrációra tett kísérletei kudarcot vallanak, magányos, kitaszított marad.²³ Ám míg Makos Gábornak vesztesként, teljes reménytelenségben kell elhagynia a várost, addig Ézsaiás, megőrizve identitását, emlékeiből megépíti saját múltját, melynek segítségével a város világában maradvá esélye van az ellenállásra és egy magasabb morál közvetítésére.

A mágikus realista történetek (elbeszélések, rádiójátékok) szereplői integrációs kísérletei legtöbbször kudarcba fulladnak. A nagyvárosnak kiszolgáltatott egyén eljut arra a pontra, ahonnan már nem vezet tovább út az integráció felé, az általuk hordozott értékrend nem lel meghallgatásra, sorsuk – a nemegyszer erőszakos – elutasítás, végül bezáródnak saját világukba. Az általuk hordozott értékrend elutasítását a közeg hitetlensége, a gyermeki látásmódnak, a bizalomnak, a szeretetnek a hiánya okozza. Azonban nem tűnnek el ezek a szereplők végérvényesen: a realitás dimenziójából az irrealitás fantasztikus világába lépnek át, oda, ahol minden megtörténhet. Az ellenséges közegből kimenekült (kimenekített) hős a képzelet birodalmába jutva nyeri el megérdemelt jutalmát. Ebbe a védett közegbe a külső erőszak sokkal ritkábban hatol be, a hős belső lelkivilága materializálódik, és teremti a szavakból, gondolatokból, erkölcsből védőburkot maga köré.

Lázár Ervin hangkeresésének fontos állomásaként értékelhetjük *A Franka cirkusz* rádiójátékait és a kisregényt. Olyan drámai-prózai kísérletek ezek, melyek hírt adnak arról, milyen utat járt be a szerző, amíg rálelt a mágikus realista elbeszélőmódra, arra a kifejezőmódra, mellyel az egyén saját múltja úgy mondható el, ahogyan az a számára megtörtént. A hangkeresést azonban szó szerint is érthet-

jük, hiszen a rádiójátékok hősei – és velük együtt Lázár Ervin – ténylegesen az ősök hangjait keresik, melyet megtalálni és megőrizni egyet jelent az értékes emlékekkel teli múlt megmentésével. ☒

J E G Y Z E T E K

- 1 Az Illés Ézsaiás-történetek: *Mit akar ez a kerek arcú, Egy lapát szén Nellikének, Búbos pacsirta, Furcsa kövek Géninánál, Játék álarcbán, Rozmaring, A kerekarcú.*
- 2 *Kavics és csillag.* Nádor Tamás interjúja, in *Új Könyvpiac*, 2005. november
- 3 LÁZÁR Ervin: A Franka cirkusz. In *A fehér tigris. A Franka Cirkusz.* Budapest, 2005, Osiris.
- 4 LÁZÁR Ervin: A bolond kútásó. In *A Masoko köztársaság.* Budapest, 1981, Kozmosz könyvek, 335–337.
- 5 LÁZÁR Ervin: *Tuvudsz ivígy?* Budapest, 1987, Szépirodalmi Kiadó.
- 6 LÁZÁR Ervin: Szárnyas emberem. In *Hét szeretőm.* Budapest, 1994, Századvég Kiadó. 258–261.
- 7 BALCSIK-TAMÁS Kinga: Az elbeszélő film és a történetmesélő szöveg kapcsolatai – A meta-fiktív audiovizuális és irodalmi elbeszélés narrátori pozíciójának alakulása. In *Szakralitás – Közösség – Művészet.* Nagykőrös, 2005, 74.
- 8 MEGYERI Dávid: *Álom az életről.* In *Új Írás*, 1991/3, 116.
- 9 MEGYERI: i. m. 116.
- 10 LÁZÁR Ervin: A fehér tigris. In *A fehér tigris. A Franka cirkusz.* 2005, Osiris.
- 11 KEMSEI István: *Menekülés a mesébe.* In *Magyar Napló*, 1999/december, 42.
- 12 HAJDÚ Lívia: Lázár Ervin A fehér tigris című művének „mesés” és „regényes” vonatkozásai. In *Palimpszeszt* 24. http://magyar-irodalom.elte.hu/palimpszeszt/24_szam/05.html
- 13 TÜSKÉS Tibor: „A mese: nem mese.” In *Pannóniai változatok.* Budapest, 1977, Szépirodalmi Könyvkiadó. 224.
- 14 HAJDÚ: i.m. http://magyar-irodalom.elte.hu/palimpszeszt/24_szam/05.html
- 15 CSÍKVÁRI Gábor: Tünetek, hétköznapi csodáink Lázár Ervin: A fehér tigris. In *Kalliopé a Mária téren.* 1998, Trezor Kiadó. 72.
- 16 CSÍKVÁRI: i.m. 72.
- 17 CSÍKVÁRI: i. m. 73.
- 18 CSÍKVÁRI: i.m. 73.
- 19 KEMSEI: i.m. 43
- 20 CSÍKVÁRI: i.m. 78.
- 21 LÁZÁR Ervin: Búbos pacsirta. In *Hét szeretőm.* Budapest, 1994, Századvég Kiadó. 103–109.
- 22 HAJDÚ: i.m. http://magyar-irodalom.elte.hu/palimpszeszt/24_szam/05.html
- 23 KEMSEI: i.m. 42.